O PUBLICAŢIE A CENTRULUI DE STUDII BALCANICE DIN SARAJEVO

DE

I. I. RUSSU

În marele centru cultural şi ştiinţific care este Sarajevo se publică valorosul „Anuar" al Academiei de ştiinţe şi arte a Bosniei şi Herţegovinei, prin îngrijirea şi osîrdia celor doi cunoscuţi arheologi iugoslavi acad. A. Benac şi dr. B. Čović *. Ultimul volum apărut cuprinde (orînduite în succesiunea cronologică a problemelor tratate) 10 studii şi note substanţiale, cu un conţinut foarte variat: arheologic, filologico-lingvistic, istoric, memorialistic, organizatoric şi bibliografic, — în limba sîrbo-croată, avînd rezumate în limbi apusene (sau invers). Prezentarea grafică este excelentă, cu ilustraţii (desene, hărţi) clare, precise, făcînd o bună impresie celui care citeşte integral ori numai consultă volumul. În cele ce urmează este prezentat sumarul vol. VIII al Anuarului saraievian, insistîndu-se numai asupra contribuţiilor de natură filologic-lingvistică şi în general istorică privind antichitatea clasică, ori se aduc unele rectificări de amănunt, de oarecare utilitate, care se impun.

Stane Gabrovec, *Dvozankaste ločne fibule,* p. 5—65 (rezumat *Die zweischleifigen Bogenfibeln*) studiază amănunţit răspîndirea tipului de fibule în tot spaţiul carpato-balcanic şi dunărean, cu admirabilă răbdare şi simţ al preciziei, după marile zone geografice actuale; între acestea, România (p. 21—22) necesită două rectificări de amănunt: p. 22 „Michalkov (Michalkiv), karta III, 87,1 zlata fibula blizu tipu 6 c. Ebert, RL der Vorgeschichte 8 (1927) 180 ss.", dar în locul citat din Lexikon-ul lui Ebert se face precizarea „Michalkow (bei Filipkowce, Kr(eis) Borzsczów, Galizien)" care n-a aparţinut vreodată României; „Şoldeneşti, karta II 68 — A. Vulpe, Dacia, NS. 9, 1965, 105 ss.", unde însă citim „1953 — 5 stiess A. I. Meliukowa in Scholdeneschti (im Osten der Moldauischen Sowjetrepublik) auf eine Niederlassung und eine Nekropole, die reiche Materialien der Basarabi-Kultur enthielten"; deci rectificări geografice mărunte dar necesare, în spiritul adagiului latinesc *suum cuique*.

B. Čović, *Vodeći arheološki tipovi kasnog bronzanog doba na području Delmata,* p. 67—97 (Some leading archaeological types of late bronze age on the territory of Delmates), temeinic studiu arheologic, la care ar fi de observat că hărţile sînt prea schematice, indicarea mării nu era inutilă, ca şi, eventual, a unor elemente de hipsometrie.

---

* GODIŠNJAK, Knjiga VIII; Centar zu Balkanološka Ispitivanja, knjiga 6; Akademija Nauka i Umjetnosti Bosne i Hercegovine (Annuaire tome VIII, Centre d'Études Balkaniques, livre 6), Redakcioni odbor Alojz Benac i Borivoj Čović, Sarajevo, 1970 (apărut în 1971), 296 p. în 8°.

Bojan Čop, *Les isoglosses italo-grecques et la préhistoire des peuples balkaniques (II)*, p. 99—130 (cu rezumat sîrbocroat *Italo-grečke izoglose i preistorija balkanskih naroda*, p. 131—138) este o vastă și migăloasă anchetă comparatistică, făcută de un indo-europenist care a desfășurat o muncă de proporții impresionante, adunînd cu răbdare toate datele indicînd o strînsă comunitate „italo-greacă", prin numeroasele isoglose: în morfologie (declinarea, conjugarea), fonetică, formarea cuvintelor. De relevat o lacună în organizarea materiei studiate, la cap. *A* „isoglose morfologice" există paragrafele A, C, D, E, fiind omis paragr. B; dintre punctele exagerate (sau neconvingătoare pe deplin) cîteva mai remarcabile (fără un control minuțios, integral): p. 108 „nulle part ailleurs, sauf dans une partie du grec, ne se rencontrent les mêmes résultats du développement de nos deux sonantes; seul le grec — et peut-être le thrace — répond en partie à l'italique", dar invocarea limbii trace este cu totul ipotetică, chiar hazardată, nefiind desigur nici un caz clar în acest sens, căci tracica e cunoscută ca fonetică aproape numai din etimologia numelor proprii, cele mai multe cu totul dubioase; p. 112 „un présent **bheidhō* 'se fier, croire (intr.)' n'est qu'en grec et en latin: gr. πείθω — lat. *fīdō*", dar aici discrepanța fonetică este ceva mai mare decît poate să apară valoarea trăsăturii comune morfologice; p. 115 „de la racine **wel-* seul le grec a déduit un élargissement en *-p-*: **wel-p-* dans hom. *élpō* etc., *elpí* 'espoir' (etc.); mais une formation comparable existe en latin: *volup-tas* (etc.)", dar aici poate fi menționat antroponimul tracic *Kerso-bleptes* (sec. IV î. e. n.) a cărui parte secundă pare să conțină i.-e. **u̯l̥-p-* (după o etimologie foarte verosimilă a lui D. Dečev, 1952; relevată și acceptată de noi în *Limba traco-dacilor*, 1959, p. 60); cu asemenea exemple de „isoglose" s-ar putea vorbi în sens mai larg de o unitate „italo-greco-tracică"...; p. 118 „igr. **skeles-* 'curbură, poziție oblică' în gr. σκέλος 'jambe', lat. *scelus* 'méchanceté, infamie, crime'", dar mai apropiat semantic de cuvîntul grecesc e româno-albanezul autohton preroman *șale* 'lombes, reins', ce poate fi apropiat sau înrudit (cum am propus ipotetic în *Elemente autohtone în limba română*, 1970, p. 202); p. 119 „italo-gr. **kenis*, **konis* 'poussière, cendre'" este un simplu fapt de alternanță vocalică (Ablaut) al unui vocabul indo-european, care în latină schimbă pe *-s-* intervocalic în *-r-* oferind astfel o destul de mare discrepanță... „italo-greacă"; p. 123 la gr. ὀμφαλός — lat. *umbilicus* trebuia menționat și greco- „barbarul" (de origine tracă sau frigiană) ἄμβων 'eminentia; marginea rotunjită, bordura rotunjită a unui vas, cupă; proeminență; loc ridicat pentru predică, pulpitum, exedra (etc.)', Studii Clasice, VII, 1965, p. 112; p. 127; **thus-ya*, gr. θυῖα — lat. *furia* din i.-e. **dhus-yo* apar ca foarte înrudite sub raportul formației, dar cu totul discrepante din punct de vedere al foneticii, — încît unitatea „italo-greacă" nu poate fi servită și sprijinită pe această cale, cu asemenea exemple. Pînă unde ar putea fi împinsă această teză și teorie a grupului „italo-grec" este greu de stabilit, din cauza numeroaselor echivocuri și divergențe ce nu pot fi înlăturate sau atenuate prin simple preferințe personale și cu preocuparea de a forța niște elemente comune care sub alte aspecte apar discordante în cadrul general indo-european. În vastul studiu al lui B. Čop (din care nu se spune unde a fost imprimată partea I, nici nu se dă o listă de abrevieri) mai există și alte scăpări din vedere și erori grafice, din care sînt de relevat cîteva ce alterează uneori sensul contextului[1]. Concluzia (la p. 130) este „l'examen des formations verbales et

[1] *Godišnjak*, VIII, p. 100 „Formenlehre $^{2-2}$" trebuie să fi fost Formenlehre $^{2-3}$; p. 101 „sembre remonter" corect semble remonter; 103 „*en lat. -ginta*" trebuie scris: en lat. *-ginta*; „*lat. prim. *octuā-ginta*" e: lat. prim. **octuā-ginta*; p. 105 „Scxulze chez Schwyzer" este: Schulze; 106 „les domaines de ses innovations sont fort différent" pluralul este: différents; 107 prezintă două grafii „i.-eur." și „i. eur.", care trebuie unificate, iar frecventul „igr." este o formă originală de abreviere pentru grupa „italo-greacă"; 110 „dénominatif" corect este cu accent ascuțit: dénominatif; 112 „seuls de grec et le latin" trebuie scris: le grec; 116 „prés. *mьnitъ*'coire, penser'" trebuie citit: croire; 118 „commun à l'italique et à grec"

nominales de l'italo-grec a montré qu'il s'agit presque toujours des innovations italo-grecques sporadiques, c.-à-d. le grec et l'italique ont forgé habituellement des exemples nouveau[x] des types hérités; des types tout à fait nouveaux qu'ont créés le grec et l'italique en commun sont au contraire très rares..."; ea nu apare destul de unitară, omogenă, consecventă...; oricum ar fi, „la durée de la symbiose de l'italique et du grec ne peut aucunement être remarquable...", adevărat mai ales dacă se are în vedere șubrezenia a foarte multe (cîteva relevate mai sus) din apropierile și elementele comune considerate a fi dovezi ale „unității italogrecești primitive" mai mult decît se admitea înainte vreme.

A. Mócsy, *Vorarbeiten zu einem Onomasticon von Moesia Superior*, p. 139—177 (rezumat *Prilozi za onomastikon Mezija Superior*, p. 177—180) grupează analizînd materialul antroponimic din teritoriul provinciei Moesia Superior (numai din interior, omițînd pe cel atestat *extra fines prouinciae*, ceea ce constituie o lacună gravă pentru antroponimia populației indigene trace și ilire), în vederea întocmirii unor cataloage regionale pentru un „onomasticon" al împărăției romane („regionale Namenkataloge sind Voraussetzung zur Erarbeitung eines Onomasticon Imperii Romani", p. 139); este un repertoriu de material antroponimic (încheiat în a. 1967, ca atare nu a putut să utilizeze lucrări apărute în 1969, chiar înainte de Anuarul bosniac din 1970), constituind o completare a materialului apărut în prelucrarea mai amplă din cartea autorului *Gesellschaft und Romanisation in der römischen Provinz Moesia Superior* (Budapest, 1970), a cărei utilitate și amploare, dar și orientarea greșită în multe privințe au fost arătate în linii generale și unele amănunte [2]. Articolul de față prezintă trei c a t a l o a g e de nume proprii atestate în inscripțiile teritoriului Moesiei Superior: gentilicia imperiale (kaiserliche Gentilnamen), în ordine cronologică a împăraților respectivi (*Iulius*, *Claudius*, *Flavius*, *Cocceius*, *Ulpius*, *Aelius*, *Septimius*, *Aurelius*), iar celelalte gentilicii (übrige Gentilnamen) în ordine alfabetică (*Acilius*, *Aebulius*, *Aemilius*, *Agellius* etc., pînă la *Voconius*), în total 166 nume; cognomina sînt înșirate de-a valma, indiferent de originea lor etnic-teritorială. Înșirarea este făcută mecanic, cu abrevieri telegrafice: localitatea cu o literă, publicația cu altă literă ori cu simplă cifră (de ex. 6291 e CIL, III 6291, J 6,47 este „Jahreshefte des österreich. archaeol. Inst. VI, p. 47" etc.), dar antroponimele sînt luate izolat, fără indicarea contextului epigrafic la gentilicii; numai la cognomina se arată și nomen gentilicium respectiv: de ex. MARTININVS, V: 14507 M. Ulp. Mursa. Este aceasta din urmă o manieră ultramodernă de economie practicată consecvent tocmai acolo unde nu e cazul: la textele epigrafice, care trebuie observate și cunoscute cît mai detaliat și amplu, chiar integral, prin toate elementele lor utile pentru studiul antroponimiei și populației, — o realitate a cărei importanță a fost arătată cu unele detalii în SCIV 22, p. 318—319. În tabelul de cognomina se impun unele rectificări de amănunt: de ex. p. 172 „TERES (3)" fără atestări (va fi căzut un aliniat-două din zațul tipografic?); p. 175 „VOLVSANVS K 14541 Sept." este *Septimiu[s Au]lusanus t[ess(erarius)] coh. II Aur.* [*Dard.*?], CIL, III 14541 cu lectura numelui tracic *Aulusanus* rectificată în a. 1925 de G. G. Mateescu (cf. SCIV, 22, p. 320). În *Anexă* (Anhang), p. 175—177 se face o „sistematizare" scurtă, sintetică a materialului antroponimic (cognomina) cu caracter teritorial-etnic, pe procente care sînt de o largă aproximație, relative (latinești 71%, grecești 16%, trace 4%, altele 9%), relevîndu-se numărul foarte redus de nume epichorice, fapt firesc și explicabil prin procesul intens de romanizare, oglindită în primul rînd în schimbarea antroponimiei, latinizarea ei, — fenomen

---

corect: au grec; p. 120 punctuații și spațieri nepotrivite: „il semble que'aussi" are un *e* în plus: qu'aussi; „pu tréfaction" este un singur cuvînt; 122 „possedènt" corect: possèdent, iar „simistro" este: sinistro; 128 „entre autres chauses" este: choses. Este regretabil că asemenea scăpări poligrafice gravează și pătează un studiu valoros redactat într-o destul de bună limbă franceză.

[2] *Despre populația și romanizarea Moesiei Superior* (în legătură cu monografia lui A. Mócsy), în SCIV, 22, 1971, p. 313—330.

de care autorul nu face vreo menţiune, iar în cartea sa citată despre „Societatea şi romanizarea Moesiei Superior" o minimaliza şi contesta pînă la totală suprimare. În lista sa de „einwandfreie thrakische Namen" lipsesc cîteva nume din propriul său tabel de cognomina; trebuie făcute următoarele adause ori rectificări: *Aulusanus* (cu emendarea din 1925, ignorată de autor); *Bardibalus* (dacă n-ar putea fi iliric) şi sigur *Daizo*; de eliminat „?Centeus" care poate fi mai curînd iliric (*Gentius*?); de adăugat *Delus* (fiul tracului *Mucatius*); „Dinicenus" este sigur *Dinicentus*; „?Genis" pare să fie lectură greşită; add. *Mestulas*, *Mestylus*; de eliminat dintre traci *Pitta* şi *Posis* (ultimul sigur grecesc); add. *Ronela*, *Samarcus*, *Sausa*, iar „?Teres" n-are nevoie de vreun semn de întrebare, caracterul lui tracic fiind evident, ca şi al lui *Thamarcus*. — La p. 176 o serie de erori în aprecierea şi clasificarea numelor celtice, ilire (între care trebuie adăugate cele cu elementul *And-*, eventual *Bardibalus*, *Dardanus*, iar *Daizo* este evident tracic etc.). O constatare a autorului ca „Scerviaedus Sitaes: der Vater hat einen thrakischen Namen, der Sohn einen illyrischen" este greşită, căci *Sita* e nume comun tracilor şi ilirilor (ca şi dardanilor), atestat în estul ca şi în vestul Peninsulei Balcanice.

Ivan Pudić, *Staromakedonski jezik*, p. 181—183 (rezumat *Altmakedonische Sprache*, p. 183) o notiţă scurtă, expeditivă, cu concluzia „so lässt sich am besten das Makedonische mit der Sprache der NO-Phryger in Verbindung bringen, oder, mit mehr Vorsichtigkeit, mit den idg. *vorgriechischen* Sprachen von denen aber an erster Stelle die Sprache der NO-Phryger in Betracht genommen werden soll" [?].

Idriz Ajeti, *Albansko-srpskohrvatske jezičke studije*, p. 185—199 (*Études albano-slaves*, p. 199—200) studiază numeroase elemente lexicale comune sîrbocroate şi albaneze, dintre care interesează mai de aproape limba română *măgar* şi *crăciun*, ultimul foarte probabil de origine slavă (*kračun*, *krčun*).

Muhamed Hadžijahić *Pitanje vjerodostojnosti sabora na Duvanjskom Polju*, p. 201—259 (*La Question sur l'authenticité de l'assemblée sur la Plaine de Duvno* p. 260—261), în evul mediu.

André Vaillant, *Souvenirs sur Henrik Barić*, p. 263—265 o admirabilă evocare a figurii singulare de romanist şi filolog balcanist a lui H. Barić (1888—1957, profesor universitar la Belgrad şi la Sarajevo), despre care s-a scris ceva la timpul său şi în România [3]; era „connu comme spécialiste des langues romanes des Balkans et des contacts du roman avec l'albanais et le slave. Il (H.B.) était armé d'une discipline scientifique, la redoutable discipline des comparatistes de l'école néogrammairienne, trop rigide sans doute, mais bien solide. Il y a eu une mystique de la grammaire comparée, du jeu de belle algèbre des lois phonétiques.... Ce jeu savant de la comparaison pouvait ne mener qu'à des recherches étymologiques hasardeuses, et Barić a, comme nous tous les étymologistes, risqué bien des constructions arbitraires de mots....", — lucru adevărat mai ales în privinţa elementelor comune albano-române, cum s-a arătat în 1970 (nota 3) şi mai înainte. Caracterul hazardat şi artificios al etimologiilor lui H. Barić (în special cele „albano-române") rezultă din simplul fapt că el nu adopta legătura reală cu grupa (familia) etimologică justă, convenabilă, la radicalul unde efectiv aparţineau cuvintele; este o eroare ce rezulta nu numai din prejudecăţi şi dogmatism filologic formalist, ci mai mult din desconsiderarea legilor de evoluţie (fonetica istorică) a unor limbi, cum este româna, ori a raporturilor reale de înrudire sau împrumuturile lexicale efective în idiomurile respective (albaneză, română etc.). Descrierea omului H. Barić de către elevul şi colaboratorul său parizian de prin anii 1920—1921, A. Vaillant, este remarcabilă.

Partea finală a volumului este o „Hronika" tratînd activitatea Centrului Balcanologic (p. 267—276) şi bibliografia de L. Vekić-Čović, *Izbor tekuće bibliografije radova iz Paleobal-*

---

[3] Studii şi cercetări lingvistice, IX 1958, p. 295—296; cf. *Elemente autohtone în limba română*, Bucureşti, 1970, p. 29: aportul lui H. Barić la studiul elementului preroman în limba română.

kaniskile u Jugoslaviji (1969), p. 277—296, cu cinci despărţăminte: *1*. Arheologie, epigrafie şi istoria artelor, *2*. Numismatică, *3*. Etnologie, *4*. Istorie, *5*. Lingvistică-filologie, adică producţia iugoslavă din a. 1969 în aceste domenii de cercetare.

Abstrăgînd de unele mici deficienţe formale (tipografice, a căror apariţie este de pus mai mult în culpa autorilor de articole), volumul VIII al Anuarului din Saraievo (cu data de apariţie 1970, dar citînd la p. 44 o lucrare apărută în 1971) este în ansamblu o realizare remarcabilă şi de valoare, care este de dorit să-şi continue apariţia îmbunătăţindu-se sub toate aspectele, inclusiv aşa-numitele „mărunţişuri" grafice şi formale.

I. I. Russu